

ОБЛЫС ӘКІМІ СЕРІК ҮМБЕТОВТИҢ ҚОЛДАУЫМЕН

Мұқаш Таңғытұлы

ЖАҰСАҒ

Мұқаш ТАҢҒЫТҰЛЫ

ЖАҰСАҒ

“Алатау”
баспа-полиграфиялық
корпорациясы
Алматы, 2009

УДК 78
ББК 85.92
Т 19

*Алматы облысы Әкімдігінің
бағдарламасы бойынша шығарылды*

Таңғытұлы М.

Т 19 Жайсаң - Алматы: “Алатау” баспасы 2009. 136 бет., сурет.

ISBN 9965-807-40-X

Жалпы өнерсүйер қауым мен оқырмандарға ұсынылып отырған Мұқаш Таңғытұлының «Жайсаң» атты жинағына авторлық күйлері мен әндері енгізілген. Алғаш жарық көріп отырған автордың бұл кітабына он тоғыз күй мен бірнеше әндері еніп отыр.

Кітаптың ерекшелігі сол, Шығыстың шертпе дәстүрі мен орындалатын шертпе күйлердің қамтылуында. Бұл күйлер сарын жағынан Жетісу, Арқа, Қаратау шертпелерінен парықталып тұрады.

Кітап күй зерттеушілерге, кәсіби домбыра үйренушілерге, қазақтың күй өнерін жанымен сүйетін қалың қауымға және де күйшілік өнерге талпынған жас шәкірттерге арналған. Бұл еңбектің қазақтың күйшілік алтын қорының баюына өз септігін тигізері хақ. Кітапты оқулық ретінде де пайдалануға болады.

Б $\frac{4705000000}{00(05)-09}$

УДК 78
ББК 85.92

ISBN 9965-807-40-X

© М. Таңғытұлы
© “Алатау” баспасы, 2009

Осы "Жайсаң" атты авторлық күй кітабымды қазақтың қасиетті ұлттық өнерінің жанашыры Алматы облысының әкімі, Құрметті Серік Әбікенұлы Ұлбетов мырзаның құрметіне арнаймын.

Мұқаш Маңғытұлы.

ЖАЛПЫ МУЗЫКАЛЫҚ РЕДАКЦИЯСЫН ҚАРАҒАН

Базаралы Мүптекеев

КҮЙЛЕРДІ НОТАҒА ТҮСІРГЕНДЕР:

Жанғали Жүзбаев, Базаралы Мүптекеев, Мұрат Әбуғазы, Ардаби Мәулетұлы.

ЭНДЕРДІ НОТАҒА ТҮСІРГЕН:

Базаралы Мүптекеев.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Уәлихан Қалижанов, Қазақстан Республикасының қайраткері,
Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты

Шәміл Әбілғаев, Қазақстан Республикасының қайраткері, күйші, толғаушы

Жанғали Жүзбаев, Қазақстан Республикасының мәдениет қайраткері,
Қазақ ұлттық музыка Академиясы домбыра кафедрасының аға оқытушысы

Базаралы Мүптекеев, Халық музыкасын зерттеуші,
Қазақ радиосының “Алтын қор” қызметкері.

Мұрат Әбуғазы, Қазақстан Республикасының мәдениет қайраткері,
Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының аға оқытушысы.

Иманғазы Нұрақыметұлы, филология ғылымының кандидаты,
Евразия ұлттық университетінің доценті, ақын, өнертанушы.

Қайырғазы Төлен, халық музыкасын зерттеуші,
Қазақстан Республикасы мәдениет және ақпарат министрлігі мәдени саясат және өнертану институтының мәдениет және өнертану бөлімінің меңгерушісі.

САҢЛАҚ КҮЙШІ СЫРШЫЛ КҮЙ

2009 жылдың 19 мамырында Астана қаласында күйші-композитор Мұқаш Таңғытұлының «Алтайдың ар жағынан келген шертпе күйлер» атты авторлық күй кешін өткізіп беріп едім. Менің ойымша, шетелден келген қандас бауырларымыздың қазақтың өнері мен ғылымына берері көп. Тек қана оларды қолдау және талант көзін аша білуіміз керек. Менің Мұқаштың күй кешін өткізіп берудегі мақсатым - оның қолындағы өнерді бағалап, өнерпаздың жолын ашу еді.

Мұқаш Қытай қазақтарының күйлерін шебер орындайтын саңлақ күйші, сонымен қатар өзі де жанынан күй шығаратын композитор. Мұқаш тартқан күйлер сыршыл да ойшыл, халықтық сарыны бұзылмаған ескі мұралар. Ал Мұқаш күйлері Шығыс қазақтарының тылсым әуендерінен нәр алған хрусталдай таза өнер туындылары. Мұқаш күйлерін құлақпен емес, жүрекпен тыңдау керек.

Мен автордың баспадан шыққалы жатқан «Жайсаң» атты күй жинағына ақ жол тілеймін. Оқырманы көп болып, жұрттың жүрегіне жететіне сенемін.

*Ф.д, профессор,
Қазақстан Республикасы Парламенті
Мәжілісінің депутаты*

Уәлихан Қалижан.

010000, Астана, Ақорда
2009 жылғы "14" мамыр
№ М-5840

" " _____ 200__ года

Алматы облысы,
Еңбекшіқазақ ауданы,
Есік қаласы,
Әбдиев көшесі, 136-үй
М.Таңғытұлына

ҚҰРМЕТТІ МҰҚАШ ТАҢҒЫТҰЛЫ!

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевқа деген ерекше құрметіңізді білдіріп, күй кешіңізге шақырғаныңыз үшін Сізге көптен-көп рахмет! Нұрсұлтан Әбішұлы хатыңызбен танысып, үлкен ізетіңіз бен арнайы күй шығарған ықылас-ниетіңізге шын көңілден шыққан алғысын және ізгі тілектерін жеткізуді тапсырды.

Туған елге оралып, жемісті шығармашылық қызметпен айналысып жатқаныңызға өте қуаныштымыз. Өнеріңіз өрлей берсін! Шертпе күйлерге арналған кешіңіз табысты өтсін! «Ел-тұтқа» күйінің де өнерсүйер қауымның талғамынан табылып, ғұмырының ұзақ болуына тілектеспіз. Зор денсаулық, отбасыңызға амандық пен береке-бақыт, шығармашылық қызметте мол табыстар тілейміз.

М. Қасымбеков.

010000, Астана, Парламент Мәжілісі
2009 жылғы "28" қаңтар
№ 6-9 / Т-196

010000, Астана, Мажилис Парламента
" " _____ 200__ года
№ _____

**Қазақстан Республикасы Мәдениет
және ақпарат министрі
М.А. Құл-Мұхаммед мырзаға**

көшірмесі: Алматы облысы,
Есік қаласы,
Әбдиев көшесі, № 136 үй
Мұқаш Таңғытұлына

ҚАДІРЛІ МҰХТАР АБРАРҰЛЫ!

Қазақтың көне күй өнерінің насихатшысы болып жүрген Қытай Халық Республикасынан келген қандасымыз Мұқаш Таңғытұлының есімі қазір республикаға танымал. Ол шертпе күйлердің шебері ғана емес, өзі де дәулескер күйші, композитор. Іле мен Алтайдың арғы бетінде қалған қандастарымыздың арасында көп өнерпаздар өмір сүрген. Олардың қазақтың күй өнері тарихында алатын ерекше орны бар. Әрі оны үлкен мәдени мұра деп білеміз. Сондықтан да Мұқаш Таңғытұлының Астанада, Президенттің Мәдени орталығында «Алтайдың ар жағынан келген шертпе күйлер» атты кешін ұйымдастыру қажет деген ойға келіп, министрлік тарапынан қолдау күтеміз.

Қытайда қалған шертпе күй өз халқымен қауышса, нұр үстіне нұр болар еді деп ойлаймыз.

Осы кешті ұйымдастыруды Сізден өтіне сұраймыз. Кешті жүргізуге У.Қалижанов дайын.

Құрметпен,

**У. Қалижанов,
А. Смайыл,
Б. Тілеухан,
Ж. Сүлейменов.**

КҮЙШІ ЖӘНЕ АТАМЕКЕНГЕ ЖЕТКЕН АЛТЫН КҮЙ

(АЛҒЫ СӨЗ)

Жанғали Жүзбай, күйші, ҚР мәдениет қайраткері, Қазақ ұлттық музыка академиясы домбыра кафедрасының аға оқытушысы

Мұқым түріктің атамекені – Алтайдың күйшілігі осы күнгі дәстүрлі аймақтық деп айдарлап жүрген барша күйшілік мектептің бастау–бұлағы екені ақиқи шындық, тек күй ғана емес, әлі күнге дейін басқа да тарихи-даму мәдениетіміздің ата шежіресі тап сол топырақта көмулі жатыр. Қазіргі қазақ музыкасы арғы сарынын Алтайдан іздейді, домбыра өнері де әлдеқалай шертісінен жаңыла бастаса (ондай кезеңдері болғанын жасырып қайтпекпіз?) Алтай жаққа қарап құлақ күйін түзеп отырады.

Күй атасы – Қорқыт, күйшінің пірі – Кетбұғы. Осылардың аруағы қолдаған жанға күй қонады. Қазақта не күйші өтпеді, Абылайды күймен жұбатқан – Байжігіт батыр, қазақ пен қалмақта күйшіліктің жолын салған – Қызыл мойын Қуандық абыз, күйімен Сарыарқаның ұранын жырлаған – Тәттімбет сері, дау түйінін күймен шешкен – Бейсенбі би, бір күйі бір қаралық болған – Тоқа шешен, күйімен жылқыны жыллатып, түйені иіткен Сүгір әулие...

Әр заманның өз серісі болады. Ұлылардан қалған күйдің көшін жалғастырған. Әбікен, Мағауия, Төлеген, Генерал, Уәли, Тайыр сияқты қазақтың дарындары шертпе күйдің небір жауһарын келешек ұрпағына қалдырып кетті. Осылардың көзін көріп батасын алған қазіргі күйшілеріміз де көсем шертіспен топ жарып жүр, сондай тауталант азаматтарымыздың бірегейі – Таңғыттың Мұқашы.

Мұқаштың күйі ерен әрі табиғи, ол дала консерваториясының түлегі, солай бола тұра қазіргі нотамен қаруланған біз сықылды жігіттерге есе бермейді, күйдің ішіне түсіп тартуды меңгерген, оның үстіне жүрегіне қонақтаған сезімін жырлай алатын қоңыр сазгерлігі тағы бар. Мұқаштың шертпесінде өзінің алдындағы ағалары – Мағауия, Уәли, Төлегендерде ғана кездесетін ақылмен алып болмайтын сұңғыла сыршылдық бар. Ал орындаушылық шеберлігі өзгеге еліктеуден мүлде ада, күйшілік-сазгерлік өнері осы замандық әуез бола тұра мәнері жағынан өзінің Іле-Тарбағатайлық топырағына тартады да тұрады.

Мұқаштың күйлерін алғаш 2006 жылы тыңдадым. Ол Алматыдағы «Күй керуен-Көктебе» фестиваліне шақырылған еді. Дарынды күйші Шығыс Қазақстандық шертпенің төлтума дауысымен тыңдаушыларды таң-тамаша қалдырды. Кейіннен аты елге тез арада танылып кеткен Мұқаш өз күйлерімен де көпшіліктің сүйікті домбырашысына айналды. Оның күйлері көркемдік дәрежесінің биік деңгейлі болуына байланысты домбыраның кәсіби оқытылу бағдарламасына бірден енді, ірілі-ұсақты конкурстар мен байқауларда Мұқаш күйлері ерекше жарқылмен

тартыла бастады. Кейбір күйлерінің ноталық нұсқасын жазу бейнеті маған бұйырылды, «Шалқыма күйін» сахнада орындап та жүрдім, осылайша арамызда шығармашылық байланыс орнады. Бұрын Арқа мен Қаратаудың күйлерін біршама тартып жүргенмен Алтай күйшілігіне келгенде шынын айту керек, үнім шықпай қалушы еді. Осы орайда Шығыстың әсемқоңыр шертпелерінің сырын түсінуіме Мұқаштың тікелей себепкер болғанын дипломы бар домбырашы болсам да айтудан арланбаймын.

Әрине, Алтай-Тарбағатай өңірінің күйлері Кеңес тұсында тартылмады деп айта алмаймыз. Бағаналы Саятөлеков, Уәли Бекенов, Жарқын Шәкәрім, Ғабылхак Барлықов, Таласбек Әсемқұлов, Секен Тұрысбеков сияқты арқалы да арынды күйшілеріміз небір күйлерді салтанатымен шертіп ел игілігіне айналдырды. Алайда тұтас мектептің – Ұлық мектептің мүлкін түгендеу ісінің сәті ел егемендігін алғаннан кейін ғана қолға алынды. Дарынды күйші Төлеген Момбековтің шәкірті – профессор Біләл Ысқақов «Шыңжан қазақтарының рухани мәдениет үлгілері» сериясымен «Алтай-Тарбағатай өңірінің домбыра күйлері» атты екі томдық кітапты биыл ғана жарыққа шығарды. Бұл кітап осының алдындағы Уәли ағамыздың «Шертпе күй шеберлері», «Күй табиғаты» атты еңбектерінің абыройлы жалғасы болды. Шекараның арғы жағынан дыбысы атажұртқа әуіріммен естілген Әшім, Тайыр, Дәулет, Кәсімбай, Камал сынды күй тарландарының тарту мектебі елге Мұқаштайын саңлақтың саусағы арқылы жеткені де сүйіндіреді. Мұқаш Астананың төрінде жеке концертін өткізді. Күйсүйер қауым мен мәдениеттану саласында еңбек етіп жүрген отандық ғалымдарымыз алдында өнерімен өз бағасын алды, халықтың танымал күйшісі атанды.

Қазіргі кезде күйдің насихаты «Мәңгілік сарын», «Күй-керуен», «Астана арқауы» сияқты ауқымды жобалардың іске асып жатқанына, сонымен қатар республикалық радио-телеарнадан берілетін концерттердің молдығына қарамастан көңілді көншітпейді. Күйшілердің шығармашылығымен тұрмыс жағдайы төмен, концерттік қайраткерлікке сұраныс жоқ филармонияларда бұрынғыдай дәстүрлі күйшілерді жұмысқа алу зәру мәселе болып табылмайды. Бір өзі бір күйшілік мектептің жүгін арқалаған Мұқаш Таңғытулы сияқты дарынға елім деп келгенде, өнерін қаузайттындай салада жұмыс таба алмауы қазаққа сын болатын салғырттық-ау...

Мұқаштың күйлері қазақы қосбасарлардың аңысымен аяндайды, сөйтсе де бұрын-соңды қолданыста болмаған техникалық ерекшеліктері еріксіз назар аудартады, композициялық құрылымы да ұтымды, қай күйі болмасын тыңдаушының құлағынан кетпей тұрып алады. Осыған қарағанда Мұқаш туындыларының болашағы алысқа баратынын барлау қиын емес. Домбырадағы кәсіби техникалық мүмкіндіктерді жетілдіру барысындағы Мұқаштың қолданып жүрген тәсілдері, саусақты басар әдіс пен қағыс амалдары орындаушылықтың жаңалықтары екені даусыз. Төкпе күйдегі қағыстар мен шертпедегі ішекті саумалдай ызу әдістері Мұқаштың домбыра аспабына қосқан еншісі екенін осы күні күйтанушы қауым түтел мойындап отыр.

Күйшілердің арасында өзінің дархан мінезімен сыйлы болған Мұқаш алдыңғы буын – Қаршыға, Мұхаметжан, Дәулетбек, Пазылы, Шәміл сияқты күйші ағаларына ізетті іні, Сәрсенғали, Саян, Мұрат, Ардаби, Нұрғаным, Ақжусан сияқты жас

дарындарға арқа сүйер аға бола білді, ал менімен туыс-бауырдай араласып кетті. Күйшілік өнер жарықтықтың кейде салыстырмалы қасиеті болады, осындайда өз домбырашылығымның осал еместігі елге аян екенін міселей отырып Мұқаштың репертуарындағы күйлерді де шертетінім бар. Шынын айту парыз, шендесе алмай жүргенімді мойындауға мәжбүрмін.

Аузы дуалы Ақселеу ағамыз «Қазақтың күй әуені Алтайда туған, түбі Алтайлық мақамына қайта оралады» деп отырушы еді. Сөздің төркін-түбірі талдауды керексінбейді, түркілік саздың мәңгі тұғырлы болатынын және оның уақытқа бағынбайтынын тұспалдағаны ғой. Сөз арасында өз әуезінен өзі жеріп, отаршылдардың мәдениетін артық көрген көр заманға айтқан нәлеті де бар. Тәңірдің несібі мол, осы күні Алтайдың күйі мен әні қазақтың даласын думанға бөлеп тұр, осыны көтеріп алатын ұрпақ иықты болсын деп тілеңіз. Мұқаш қазіргі уақытта күй парасатын сақтап жүрген сирек жігіттердің бірі, оның күйлері егеменді жұрттың ерлігін жырлайды, оның кеудесінде атажұртына деген бітпейтін махаббат бар. Мұқаштың күйі тас жүректі де шеменнен тазарта алатын құдіретке ие, бұл артық-ауыс айтылған әңгіме емес.

ШЕЖІРЕЛІ ШЕРТПЕ КҮЙ ЖӘНЕ КҮЙШІ

Шәміл Әбілтаев,

*Қазақстанның еңбек сіңірген
қайреткері, күйші-композитор,
толғаушы*

Кезінде тағдыр тауқыметімен шет ел асқан қазақ қандастарымыз ұлтымыздың ұлы тәуелсіздігінің арқасында атамекенге ат басын бұрып, тұғырлы туған жерге оралып жатыр. Елге оралған қандастарымыз құр алақан келіп жатқан жоқ. Олар өздерімен бірге қаншама құнды жәдігерлер мен асыл қазыналар ала келді. Мен солардың бірі деп Мұқаш Таңғытұлын айтар едім. Мұқаш атамекеніне өзі туған Алтын Алтай, Тарбағатай, Іле өңірлерінің аса құнды күй қазынасын ала келді.

Еуропаның даңғаза музыкасы жақынды жайлап, өз уытын кең жайып, ұрпақ санасын улап, дағдылы, дәстүрлі халықтық өнеріміздің даңғыл жолынан аздыруға шақ қалдырып тұрған бүгінгі күнде ұлттық құндылығымызды сақтап, күйшілік өнердің ыстығына күйіп, суығына тоңып, атадан қалған қасиетті күй өнерінің қаймағын қалыңдатуға тер төгіп жүрген азаматтар саусақпен санарлық. Солардың бірі - күйші Мұқаш Таңғытұлы. Оған дәлел, қолдарыңыздағы күйшінің өзі шығарған күйлерінің топтамасы осы «Жайсаң» атты күй кітабы. Бұл кітапқа күйшінің өзі шығарған күйлері мен әндері енгізілген.

Сөзді басынан бастар болсам, мен Мұқаш жайлы ең алғаш Қытай радиосы және Германиядан тарқатылатын «Азаттық» радиосынан естіп, шерткен күйлерін тыңдаушы едім. Бұл күнде көзбен көріп, көзайым болдым. Алтын Алтай, Тарбағатай, Іле өңірлерінің дәні мен дәмі бөлек, тұлғалы, тұғырлы күйлерінің тұнығын лайламай, тұмадан шыққан қалпымен қапысыз тартатын Мұқаш екеніне өз басым сенімдімін.

Еліміз тәуелсіздік алған соң 20 ғасырдың 90 жылдарынан бері қарай шетелдегі қандастарымыздан біраз күйшілер елімізге келді. Олар ұлттығымызды танытатын күйлер де ала келді. Көбін тыңдадым, біреуі үзіп шертті, біреуі бұзып шертті. Ал Мұқаш маржандай тізіп шертті. Менің риза болатыным, Мұқаш сол қоңыр күйлерді жүрегімен, өзінің қоңырқай мінезімен қоңырлата тартады. Міне, бұл күй мен күйші мінезінің үйлесім табуы. Мұқаш алып келген шертпе күйлер ғасырлық шежіреден сыр шертеді. Ол күйлерде сол дәуірдің тұтас бітім-болмысы бейнеленген атамекеннен алыста жүрген ағайынның елге, жерге деген сағынышы өрнектелген. Осындай күйлерді қалпымен нарқын сақтап, елге жеткізген Мұқаш Таңғытұлына айтар алғысымыз аз емес.

Мұқаш күй зерттеуші, шебер орындаушы бола жүріп, өз жанынан көптеген күйлер мен әндер шығарған композитор. Мұқаш шығарған күйлер мен әндер сол өзі туып-өскен ортаның қоңыр сарынынан алыстап кетпейді. Десек те Мұқаш күйлерінің өзіне тән бөлекше иірімдері мен құрылымдары, қағыстары басқадан даралап тұрады. Оған дәлел, күйшінің «Мұқаштың шалқымасы», «Жайсаң», «Ел-тұтқа» күйлері. Мұқаш өз күйлерін даланың дарқандығын, тұлпардың тарпаңдығын, қазақтың елдігін, батырларының ерлігін, қазақ даласының кендігін арқау етсем деп талпынады. Міне, бұл нағыз ізденіс талпыныс. Талпынған жетер мұратқа дейді халық. Мұқаш үшін талпынып тауға, құлшынып құзға шығар өнер сапарының жолы әлі алыс. Алыс жолда арманның арғымағын арықтатпау күйшіге сын.

Менің пайымдауымша, Мұқаш жат топырақта жасаған өткен ғасырдағы күйшілердің күйлерін халыққа насихаттаумен қатар өзінің шығармашылық жолын тең ұстанып келеді. Өнер сапарындағы осы екі сара жол - тұлпардың қос тізгіні сияқты. Біреуі сәл босаса, тұлпар жүрісінен жаңылады. Міне, бұл өнер жолында жүрген өнер адамының адымды аңдап басатын тұстары. Бұл менің өнер адамы

ретінде бір Мұқашқа ғана емес, өнерде соңымыздан ілесіп келе жатқан барлық бауыр-қарындастарға айтар ағалық ақылым.

Елге келгелі аз жылдар болғанына қарамастан Мұқаш өнер адамдарымен араласа, сыйласа білді. Өзінің күйшілік өнерін Қазақстан халқына кеңінен насихаттай алды. Ол бұл күнде танымал күйшіге айналды. Күйшілік атағы Жетісуға, Арқаға, Атырау мен Маңғыстауға, Есіл, Тобыл, Нарынға дейін жетті. Күйлері бағдарламалы оқыту құралдарына енді. Шәкірттері көбейді. Алды Мұқаш күйлерін орындап, Республикалық конкурстарда жүлделі болды. Мен мұны біріншіден күйшінің дарындылығы десем, екіншіден, еңбекқорлығы дер едім. Мұқаш Қазақстандағы танымал күйшілермен бірге бірнеше рет Республикалық фестивалдарға қатынасып, күй тартып, халықтың үлкен аңысын қозғады. Мұқашты тек халқы ғана қолдап қоймай ұлтжанды, өз ұлтының өнерін сүйетін, елдің үлкен басшы адамдары да оған көп қолдау көрсетті.

ҚР Парламент Мәжілісінің депутаттары Уәлихан Қалижан, Бекболат Тілеухан, Алдан Смайыл, Ж.Сүйлеймен қатарлы халық қалаулылары қол қойып, Астана Президент мәдениет орталығында Мұқаштың күй кешін өткізуді ҚР Мәдениет және ақпарат министрі Мұхтар Құл-Мұхаммед мырзаға өтініш жолдады. Министрдің бекімімен 2009 жылдың 19-шы мамырында Астанада Президент Мәдениет орталығында Мұқаштың «Алтайдың ар жағынан келген шертпе күйлер» атты күй кеші өтті. Кешке Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев алғыс хат жазып, күйшіге үлкен қолдау көрсетті. 2009-шы жылы 9-шы қыркүйек күні Алматы облыстық Мәдениет басқармасы мен Алматы облысы бойынша Көші-қон департаменті бірлесіп, Алматы облысы, Талдықорған қаласы Лияс Жансүгіров атындағы мәдениет сарайында Мұқаштың «Шығыстың шыңырау күйлері» атты күй кешін өткізіп берді. Кешті Алматы облыстық Мәдениет басқармасының бастығы Елеусіз Жанпейісов мырза басқарды.

Алматы облысының әкімі, ұлттық өнеріміздің жанашыры Серік Үмбетов мырза арнайы қаржы бөліп «Жайсаң» атты Мұқаштың осы күй кітабының баспадан шығуына демеушілік етіп отыр.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі және Дүниежүзі қазақтары қауымдастығы бірлесіп арнайы қаржы бөліп, 2009-шы жылы желтоқсан айында «Қытайдағы қазақтардың шертпе күйлері» атты Мұқаштың күйтабағын шығарды. Күйтабақтың алғысөзін Дүниежүзі қазақтары қауымдастығы төралқа төрағасының бірінші орынбасары құрметті Талғат Мамашев мырза жазды. Бұл күйтабақ 2010-жылы ашылатын Дүниежүзі қазақтарының 4-ші құрылтайы қарсаңында арнайы шығарылып, құрылтайға келген барлық мәртебелі меймандарға сәлемдеме ретінде ұсынылатын болды.

2009-шы жылы 25-ші желтоқсанда Астана қаласында қазақтың біртуар ақын қызы Фариза Оңғарсынованың 70 жасқа толған мерейтойы өтті. Осы мерейтойға Мұқаш Таңғытұлы Алматыдан арнайы шақырылып, сол мерейтойда мәртебелі меймандар алдында күй тартты. Бұл күйшінің қазақтың ақын қызына деген үлкен құрметі еді.

Күйшінің күйлерін отандық телеарналар мен «Қазақ радиосы», «Шалқар радиосы» қатарлы орындар үзбей насихаттап келеді. Сондай-ақ «Ел» продюссерлік орталығының басшысы Ғалым Доскенов мырзаның қолдауымен Мұқаштың күйлері «Мәңгілік сарын», «Қазақтың мың күйі» қатарлы Республикалық күй топтамаларына енді.

Мен жоғарыда көрсетілген қолдауларды тек Мұқашқа жасалған игілік деп қарамаймын. Мұны қазақтың қасиетті күйшілік өнеріне жасалған үлкен қолдау, демеу, құрмет деп білемін. Сондықтан мен де өнер адамы ретінде елбасымызбен өнерді қолдап қуаттаған, жоғарыда аттары аталған барлық мемлекет қайраткерлеріне шын көңілімнен шыққан алғысымды айтқым келеді.

Мұқаш Таңғытұлының «Жайсаң» атты осы күй кітабы қазақтың күй дариясына қосылған мөлдір бұлақ болып, ұрпақ игілігіне жарасын.

СЫРЛЫ КҮЙШІ, СЫРБАЗ КҮЙ

*Имамгазы Нұрахметұлы,
филология ғылымдарының кандидаты,
Евразия ұлттық университетінің
доценті, ақын, өнертанушы.*

Қытай еліндегі Алтай, Тарбағатай, Іле күйшілік мектебінің көрнекті өкілі Мұқаш Таңғытұлының «Жайсаң» атты күй жинағына автордың әр жылдары шығарған күйлері мен әндері топтастырылған екен. Бұл күйлердің авторы шетте туып-өскен азамат болғандықтан жинаққа кірген күйлердің де, автордың өзін де жұрт тегіс біле бермейді. Оның үстіне Мұқаш күйлерінің қазіргі заман күйлеріне ұқсай бермейтін өзіндік ерекшеліктері де жетерлік. Бұл мәселені түсіндіру үшін аздап шегініс жасауға тура келеді.

Қазақ өнерінің киелі де қордалы жанры – күй. Қазақ тарихын, оның мәдениетін күйсіз елестету мүмкін емес. Қазақ күйлерінің таралу аумағы да аса кең. Қазақ жерінің әр шөбі, әр ағашы күй тартып тұрады. Соған орай әр өңірдің күй сарыны да ұқсай бермейді. Күй тартудың техникасы да біркелкі емес. Күйшілікті зерттеген ғалымдар қазақтың күйшілік дәстүрін Батыс күйшілік мектебі, Арқа күйшілік мектебі, Қаратау күйшілік мектебі, Жетісу күйшілік мектебі, Шығыс Қазақстан – Алтай-Тарбағатай күйшілік мектебі деп жіктеп жүр. Бұлай жіктеуде күй табиғатындағы және күйшілік дәстүрдегі мәнді қасиеттерді негізге алған. Қытай қазақтарының күйшілік дәстүрі өз ішінен Алтай күйлері, Тарбағатай күйлері, Іле күйлері деп бөлініп жүр. Бұл да шартты бөлініс. Дегенмен аталған өңірлердің күйінде бір-біріне ұқсай бермейтін даралықтың бар екені де рас. Әр өңірдің күйінің өзіндік сарыны болуы, әр күйшінің өзіндік қолтаңбасы болуы – қазақ музыкасының бақыты. Дегенмен, күйдің осы қасиеті қазір әлсіреген, күйші композиторлардың да жеке қолтаңбасы өшкіндеп, бір сарындылық күшейген. Оның да өзіндік себебі бар.

XX ғасырда қазақ күйлері елеулі өзгеріске ұшырады. Ол өзгерістерді алғашында сол кездің аса көрнекті күйшілері өз қолтаңбасы ретінде енгізді. Домбыра тартудың техникасы туралы талғам өзгерді. Күй үйретудің жолы, әдісі өзгерді. Күйді тез тарту күйшінің шеберлігі болып саналды. Алайда екіншісі бірі күйді тез тартып жеткізе алмайтыны түсінікті, қолы жылдам санаулы талантты күйшілерге көзсіз еліктеген жастар мағынасыз салдырға бой алдырды. Күйді нотамен үйрету етек алды. Бұл домбыраның жалпыласуына, күйдің хатқа түсуіне оңды ықпал еткенмен, нағыз күйшілердің бағын байлады. Бұл үрдіс Қазақстанда ғана емес, шет елдегі қазақтарда да бір мезет жетекші орынға шықты. Соның салдарынан күйшілік дәстүр бұзылып, дәстүрлі күйшілік өнер әлсіреп кетті. Күй тартуда жаңашылдық – шапшаң тарту, қатты бұрап, шыңғырта тарту, тек қана төкпе күйді тарту секілді сыңар жақты үрдіс күш алды. Бұл үрдістің Қытайдағы қазақ күйшілері ортасында да ықпалы өте зор болды. Сол себепті Қытайдағы қазақтардың 20-ыншы ғасырдың 50-інші жылдардан кейінгі дәстүрлі орындаушылары Тайыр Белгібайұлы, Кәсімбай Құсайынұлы, Әліпбек Мәлікұлы, Мүгәліп Әлімханұлы, Бақытқан Тағайұлы секілді дәстүрлі күйшілер бір мезгіл дәріптелмей қалды. Ақырында күйдің табиғаты да өзгеріске ұшырап, өзінің төлтума ұлттық бояуынан айрылды. Күй шығаруда да дәстүршілдік әлсіреп, әуенсіз, сарынсыз күйлер көбейіп кеткен.

Дегенмен жаңаша тартыс халыққа сіңе қоймады. Жаңадан шыққан ұлттық бояуы солғын күйлер авторынан бұрын дүние салып жатты. Жұрт баяғы шалдардың қоңыр тартысын сағына бастады. Сол сағыныш дәстүрлі тартысты меңгерген күйшілердің шығуына жол ашты.

Мұқаш Таңғытұлы осындай ұлттық рухани сұраныстың күшейген тұсында – сексенінші жылдары қолына домбыра алды. Ол дәстүрлі күйшілік өнерді қапысыз меңгерді. Табиғаттың санап бергенін кесек қылып беретіні бар емес пе, Мұқаш біреу болса да бірегей күйші. Ол күйді еркін, қазақы қалыппен тартып, өзіндік дара бетін көрсетті. Домбыраның сауатын әкесі Таңғыт ақсақалдың өзінен ашқан Мұқаш кейін Тайыр Белгібайұлы мен Кәсімбай Құсайынұлының батасын алады. Кәсімбай Құсайынұлы мен Жұмажан Сыдықұлы деген атақты күйшілерге шәкірт болады. Күй сырына терең бойлайды. Сөйтіп, күйшіліктің қазақы мектебінен түлеп ұшқан Мұқаштың тартысы ерекше болмысымен жұрт ықыласын аударған еді.

Бұл күнде Мұқаш өзіндік күй тарту мәнері бар, орныққан күйші. Оның орындаушы ретіндегі ерекшелігі — өзі тартатын күйлерін жетік меңгергендігі және таза тартатындығы. Сонымен бірге орындаушылықтың ішкі сыры мен сыртқы шеберлігін ұштастыра білген дәстүршілдігі еді. Мұқаш күй тартқанда сабырлы, салмақты қимылмен дәстүрдің мәйегін де, өзінің қолтаңбасын да, күйдің рухын да тыңдаушыға қапысыз жеткізеді.

Мұқаш қазір көбінше Қайрақбай, Бейсенбі, Шақабай Шалап, Мүкей Бейісбай, Қожеке, Әшім күйлерін тартып жүр. Ал оның репертуары аса бай, оның қолына жоғарыда аталған ірі күйшілердің әуені ұялаған.

Жастайынан өнер жолын қуған күйші кемеліне келіп толысқан шағында өнертанумен шұғылданды. Ескі күйшілердің өмірін зерттеп, «Шығыстың шырын шертпелері» атты еңбек жазды. Ол еңбегінде ХҮІІІ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басы аралығында өткен 20-дан астам күйшінің өмірін зерттеп, өнер жолын таныстырды. Олардың орындаушылық ерекшелігіне тоқталды. Мұқаштың бұл еңбегі деректік мәліметімен де, зерттеу әдісінің жаңалығымен де құнды. Олай дейтініміз, күй туралы жазатындар көп болғанымен, күй туралы жазатын күйші аз. Өзі күй тартпайтын адам сырттай көргенін, сезгенін ғана айтады. Ал Мұқаш күйдің ішіне кіріп, өзегін аршып, өзі талдаған күйдің бар құпиясын ақтарып барып, бірақ тынады. Мұның бәрін айтып отырғанымыз орындаушылық шеберлік пен зерттеушілік Мұқаштың композитор ретіндегі өрісін кеңітіп, өресін биіктеткен ең негізгі екі тұғыр еді.

Мұқаш күйші ғана емес, сазгер. Ол өз күйлері мен халық күйшілерінің күйлерін топтастырып «Жайсаң», «Шыңырау» атты күй таспаларын шығарды. Бұл дыбыс таспалары Шыңжаңдағы әр қазақтың төрінде тұратын қасиетті мүлкіне айналды.

Сазгер ретінде Мұқаш 20-ға жуық күй, 50-ден аса ән шығарған екен. Бұл әндері мен күйлері Шыңжаңдағы қазақтар арасына кең таралған. Өз ортасында жұрттың жүрегіне жол тапқан әуендер еді. Алайда, Қазақстандағы өнерсүйер қауымға жетпей жатыр. Дегенмен, мәселенің бәрі үгіттеуде, қолдауда тұрған жоқ, халық қашанда таланттарды тани біледі, өзіне керекті құндылықтарды өзі тандап алады. Мұқашты да жұрт тани бастады. Мұқаштың шеттен келгеніне, елге таныс емес екеніне қарамай күйлері Қазақстанда ел арасына тез таралып барады. Қазір Алматыдағы өнерлі жастар Мұқаштың «Көгалда» атты күйін және ол орындаған Қайрақбай күйлерін жиі тартады. Астанадағы Музыка Академиясының оқушылары да Мұқаш күйлерін ұнатып орындап жүр. Алайда күйшінің күйлері жеке кітап болып шықпағандықтан жастардың бәрінің қолы жете бермейді. «Жайсаң» осы олқылықтың орнын толтыратын сүбелі еңбек. Кітапқа Мұқаштың өзі шығарған 20-ға жуық күйі және алты-жеті әні кіріп отыр.

Бұл күйлер мен әндердің өз орындаушысын тауып, жұрттың игілігіне жарайтынына күмәніміз жоқ. Алла бұйырса, күйдің де күйшінің де бағасын халық бере жатар.

Біз білетін шындық – бұл күйлерден Мұқаштың сазгер ретіндегі дара болмысы, ешкім қайталай алмайтын қолтаңбасы танылады. Мұқаштың күйлері тың сарынды, әуезді болып келеді. Бастан-ақыр аңқылдап отыратын жағымды әуен өзіне лайық құрылыммен тамаша сәйкестік тауып отырады. Күйлерінің әуені ғана емес техникасы да өзгеше. Күйлерінде аса шеберлікті қажет ететін, екінің бірінің илеуіне көнбейтін құланның тарпандығы мен даланың дарқандығы бар.

Мұқаш Таңғытұлы Тарбағатай, Алтай, Іле өңіріндегі күйшілік мектебінен түлеп ұшқан шертпе күй дәстүрін жетік меңгерген талантты күйші. Содан да болар Мұқаш күйлерінде суреткерлік пен кең тыныстылық, философиялық иірім-толғамдар мен сұлу сыршыл сарындар үндестік тауып отырады.

«Жайсаң» ақ жолтай болсын, күйшіге абырой, халыққа ләззат сыйласын!

ӨМІР-БАЯНЫМ МЕН ӨНЕР ЖОЛЫМ

(Кіріспе автордан)

Мен 1962-інші жылы 15-інші желтоқсанда Қытай Халық Республикасы Тарбағатай аймағы, Толы ауданы, Майлы тауының шығысындағы ата-қоныс қыстауымыз «Жайылған» деп аталатын жерде дүниеге келдім.

Қазақтың ата-бұтар шежірелік жолымен айтқанда руымыз Абақ Керейдің ішіндегі Жантекей руының Жайлау атасынан тарайды. Жайлаудан Секербай туады. Одан Сасан, одан Тәттіқадам, Тәттіқадамнан Иманбек, Иманбектен Мұқат туады. Мұқаттан Таңғыт және қыздары Ұлжақан, Тәутік атты үш бала болған. Біз әкеміз Таңғыттан жетеуіміз. Ұлдан Зейнолла (Зайін), Байдолла, Мұқаш (шын атым Мұқамедхан), Зәйіннен Жұмаш болса, қыздан Гүлғасыл, Гүлшадат, Гүлсағат, Нұрсағат болады.

Шешем Нұрхия Жұмажанқызы. Руы Абақ Керей ішінде Жантекей руының Барқы атасынан тарайды. Ескіше сауатын ашқан молла болған.

Біз ауқатты шаңырақта туып-өскендіктен бәріміз де оқыдық. Өмірден өз еншімізді алып, әзір әр қиырда өзімізге тиесілі жұмыстармен шұғылданып жүрміз.

Мен бастауыш, орта мектепті бітірген соң институтқа емтихан тапсырып Қаржы институтының банкі бухгалтериясы факультетіне оқуға түстім. Институтты үздік тәмамдап, 1985-інші жылдан бастап Шәуешек қаласында, кейін Толы ауданында банкіде істедім. 1989-ыншы жылы 28-інші тамызда жұбайым Нұрлаш Тоғасқызымен некелендім. 1994-ыншы жылы 21-ыншы қаңтарда қызым Гүлшырай дүниеге келді. Кейін Қазақстанға қоныс аудару мақсатымен 2000-ыншы жылы наурыз айында өз еркіммен жұмыстан қол үздім. 2001-інші жылдың қараша айында тұңғыш рет Қазақстанға келдім. 2003-інші жылы қараша айында отбасымды көшіріп келіп, Алматы облысы Еңбекшіқазақ ауданы Есік қаласынан үй алып, сол жерге қоныстандым. Кейін отбасымды Алматыға көшірдім. Қазір Алматы қаласында тұрып жатырмын.

Біз бір үйдегі жеті бала, бәріміз де өнерге құмар болдық. Оған себеп, әкеміз күйші еді. Үйімізге өнер адамдары жиі келетін. Органшы ағам Байдолла нағыз өнердің адамы еді. Бастауыш мектепті оқып жүргеннің өзінде ондаған қисса-дастандар жаттап, үлкендерді таң қалдырған екен. Ол өнер қуған дарынды азамат болды. 1980-інші жылдарда қаламгерлік атағы тұтас Қытайдағы қазақтарға машқұр болып, сол кездегі әдебиет аспанының жарық жұлдыздарының бірі атанды. Бірнеше өлең және прозалық кітаптар жазды. Бірақ ғұмыры өте қысқа болды. 2000-ыншы жылы 43 жасында дүниеден озды. Артында жазған отты жырлары, әсем сазды әндері мен прозалық әңгіме кітаптары ғана қалды.

Мен өнерде көбінде сол ағама еліктеп өстім. Домбыраны 8 жастар шамасында әкемнен үйрене бастадым. Әкем күйші болады деп маған үлкен сеніммен қарады. Сондықтан да мені сол тұстағы әйгілі күйші Мұрат Ыбырайұлына шәкірттікке берді. Мен күйлердің біразын сол кісіден үйрендім. Орталау мектеп оқып жүрген кезімде әкем бір күні үйге Жұмажан Сыдықұлы деген қарт күйшіні ертіп келді. Бұл күнде аты аңызға айналған күйші сол кезде жасы жетпістен асқан шағы екен. Ол кісі маған күй шерткізіп тыңдады да әкеме қарап: “мына балаң күйші болайын деп тұр екен, мен балаға күй үйретейін”, - деді. Осыдан бастап мен Қайрақбай күйлерін, Әсет Найманбайұлы күйлерін, сол тұстағы “халық күйлері” деп шертіліп жүрген

күйлердің біразын сол үлкен күйші Жұмажан Сыдықұлының қолынан үйренген едім.

1976-ыншы жылдың шілде айында Толы ауданының әйгілі “Қоңыробасазы” деген жайлауында Қытайдағы қазақтардың тұңғыш жәрмеңкесі, ақындар айтысы өтті. Ол кезде біздің ауыл сол “Қоңыробасазы” жайлауында жайлайтын едік. Бұл жәрмеңке көк жайлауда өткен тұңғыш мереке болатын. Жәрмеңкеге Қытайдағы қазақтардың игі жақсы өнер адамдарының барлығы келді. Мен сол жолы Алтайдан келген ірі күйшілер Боздақ Дүзмәнбетұлын, Тайыр Белгібайұлын, Дәулет Халықұлын, тарбағатайлық Қасымбай Құсайынұлын, Зағыпар Туғанбайұлын көрдім. Ұстазым Жұмажан Сыдықұлы, барлығы сол тойда киіз үйде бірге жатты. Бір күні әкем домбыраны қолыма ұстатып, сол кісілер жатқан үйге ертіп барды. Сәлемдесіп отырған соң әкем: “Мынау менің кенже ұлым еді, сіздердің іздеріңізді қуып күйші болам дейді. Рұқсат болса бір күй тартып берсе”, - деді. Бәрі де құптады, мен күй тарттым. Отырғандар тағы да-тағы да деп бірнеше күй тарттырды. Күй аяқтаған тұста ақ шашын қайыра тараған ұзын бойлы аққұба кісі шынтақтап жатқан жастығынан басын көтеріп: “Атта арман жоқ артынан ерген құнан болса, азаматта арман жоқ артынан ерген ұлан болса деген, бізде не арман бар мынадай күйші ұрпақтарымыз тұрғанда”, - деді де маған қарап: “Жүр, сенің күйіңді радиоға жаздырайын”, - деп келесі киіз үйге ертіп барды. Ол үйде Шыңжаң радиосынан келген адамдар радиоға ән-күй жазып отыр екен. Мен ол кезде радиоға күй жаздыру дегеннің не екенін білмейтін едім. Ол кісі отырғандарға мен жәйлі айтып, күйімді радиоға жазуды өтінді. Отырғандар мені қайтадан тыңдап көріп, сол жерде менен радиоға үш күй жазып алды. Осылай ұстазым Кәсімбайдың арқасында 1976-ыншы жылы 14 жасымда тұңғыш рет радиоға күй жаздырып, өзім орындаған күйімді радиодан өзім тұңғыш естіп, қатты қуанған едім. Сол бір болмашы уақиға күні бүгінге дейін көкейімде сақтаулы. Менің өнер сапарым осылай басталды.

Өнер сапарымда әр өнерге талпындым. Домбырадан тыс гитарада, аккордеонда үйрендім. Ақын болып өлең де жаздым. Қытай баспасында көп өлеңдерім жарияланды. “Ат айналса қазығын табар” дегендей жасым отыздан асқан соң басқаның бәрін қойып, тек қана күйшілік өнердің соңына түстім. 19-20-ыншы ғасырларда Қытай елінде өткен күйшілердің өмір жолы мен өнер жолын зерттедім. Қытай территориясындағы қазақтар қоныстанған Алтай, Тарбағатай, Іле өңірін, Манас, Құтыбай, Санжы, Үрімжі алқаптарын араладым. Қытайдың шығысындағы Құмыл, Баркөлдегі қазақтарға дейін барып, 100-ден астам күйлер жинадым.

20-ыншы ғасырдың 80-інші жылдарында Қытайдағы қазақтар арасында байырғы дәстүрлі шертпе күй жоғалуға шақ қалды. Қытайда арнайы домбыра үйрететін мектеп болмады. Дәстүрлі күй орындайтын қариялар күн санап азайды. Міне, осындай жағдайда мен сол шертпе дәстүрді сақтап қалсам және оның қаймағын бұзбай қазақ еліне жеткізсем деген асқақ арманым болды. Сол үшін де тынбай іздендім, жалықпай үйрендім. 19-20-ыншы ғасырларда Қытай елінде өткен көне күйшілердің өмірі мен өнерін зерттеп «Шығыстың шырын күйлері» атты кітап жазып, 2002-ыншы жылы Қытай баспасынан шығардым және де сол күйлердің дәстүрін бұзбай орындап «Шыңырау» атты бір күйтаспа шығардым. Бұл екі еңбегім халық арасында үлкен аңыс қозғады. Халық өзінің сағынған сарынымен қайта қауышты.

Қызығы мен қиындығы бірдей күйшілік өнер сапарында мен тек орындаушылықпен ғана шектелмей, өзім де күйлер мен әндер шығардым. Ең алғаш 1982-інші жылы «Жайсаң» атты алғашқы күйім шықты. Міне, содан бері де ортада 27 жыл жүтіріп өткен екен. Осы жылдардағы шығармашылық сапарымда 20-дан астам күй, 40 шақты әндер шығардым. Күйлерім мен әндерімнің көбі халық көңілінен жол тапқан көпті қуандырған шығармалар болды. Бір ауыз сөзбен қортындыласам,

менің Қытай еліндегі өнер сапарым сәтімен басталып, сәтімен жалғасын тапты.

Менің өнердегі мақсатым - қазақтың қасиетті күйшілік өнеріне мұрагерлік ету, дамыту, байыту, әрі сол асыл мұраны тарихи отаным Қазақстанның күйшілік алтын қорына қосу еді.

Осы мақсатпен 2001-інші жылдың қараша айында тарихи отаным Қазақстанға алғаш рет келдім, артынан 2003-ші жылы отбасымды көшіріп келдім. Жаңа қоныста өмір сапарды да, өнер сапарды да тыңнан бастауыма тура келді. Сол себепті өнер өрінде жүрген біраз үлкен ағалармен кездестім. Асыл ағалар Қазақстанның күйшілік алтын қорына мөлдір бұлақтай қосылғалы тұрған, мен алып келген Шығыстың шыңырау күйлерін (Қытайдағы қазақтардың байырғы күйлері) көңіл қоя тыңдап, мені бауырларына тартып, ағалық ақыл-кеңестерін беріп жөн сілтеді.

2001-інші жыл 19-ыншы қарашада жазушы Дидахмет Әшімханов мені «Ел арна» телеарнасына тікелей эфирге хабарға шақырды. Мен алғаш рет теларна арқылы Қазақстан халқымен жүздесіп, күй тарттым. Осы хабардан соң дәулескер күйші марқұм Уали Бекенов ағамыз шақырып, күй тартқызды. Марқұм күйші ағамызбен өмірінің соңына дейін араласып, шертпе күй тартудың қыр-сырына қанықтым.

Өзім елге алып келген, 20 жылдан астам зерттеп, зерделеп жинаған Қытайдағы қазақтардың 19-20-ыншы ғасырларда өткен қазақ күйшілердің күйлерін шамамша насихаттауға кірістім. Менің осы талпынысымды Қаршыға Ахмедияров, Шәміл Әбілтаев, Айтжан Тоқтаған, Таласбек Әсемқұлов, Біләл Ысқақов, марқұм Дәулетбек Сәдуақасов, Жарқын Шәкерім қатарлы қазақтың дәулескер күйшілері қолдап, демеп, жөн көрсетіп, радио, телеарналарға таныстырып, күйшілігімді насихаттап, халыққа танылуыма зор септігін тигізді. Атағы Алатаудай осы ағаларымның көрсеткен қолдауы менің өнерде алға ілгерлеуіме асқар таудай сүйеу болды.

Өмірдегі замандасым, өнердегі сапарласым Секен Тұрысбеков пен Жанғали Жүзбаевтар әр қайсысы әр күйшілік мектептің басында тұрған қазақ күйшілігіндегі дара тұлғалар екеніне қарамастан мені жандарына тартып, қуанышыма ортақтасып, өнерде иық сүйер ыстық ықыласты достарым бола білді.

Шығыс күйлерінің шыңырау иірімдері күйшілік сапарда соңымыздан ілесіп келе жатқан іні-қарындастарымыз бен қыздарымызды қызықтырмай қоймады. Осы қатарда Саян Ақмолла, Базарәлі Мүптекеев, Мұрат Әбуғазы, Сәрсенғали Жүзбаев, Ерлан Ырысқали, Нұрханым Жексенбаева, Ақжусан Иманғазықызы сынды жас күйші зерттермендер менімен жиі кездесіп, Шығыс күйлерін зерттеуге талпынды. Мұрат Әбуғазы менің орындауымдағы Қытайдағы қазақтардың көптеген күйлерін өзінің жекелік ұнтаспасына жазып алып, нотаға түсіріп кітапқа шығарды. Сондай-ақ Қытайдағы көне күйшілердің өмірбаяны жәйлі көптеген құнды мәліметтер алды.

Отандық телеарналар мен радиолар күйге қатысты хабардың бәрінде мені шақырып сұхбаттар өткізіп тұрды. «Жеті саз», «Қазақтың жүз күйі», «Нар идірген», «Күй дария», «Саз Отау», «Көңілашар», «Таңшолпан», «Дала думан» қатарлы радио, телеарна хабарларының барлығына шақырылып, өзім туған өлкенің күйлерін тартып, қалың тыңдарман қауымның ыстық ықыласына бөлендім.

Тарихи отаным Қазақстанға келгеніме аз жылдар болғанына қарамастан облыстық, республикалық, халықаралық күй фестивальдеріне қатысып, туған халқым алдында еңбегім жанып жүзделі болдым.

Бір бастан айтар болсам: 2006-ыншы жылы 1-3-інші қыркүйек күндері Алматы қаласында өткен республикалық «Көктөбе 2006. Күй керуеніне» Қазақстан Республикасынан тандап шақырылған 30 күйшінің бірі болып қатысып, күй тартып, “Алтын қобызбен” марапатталдым.

2007-інші жылы 13-інші желтоқсанда республикаға танымал 5 күйші бірлесіп, Алматыдағы Ғалымдар үйінде «Абыз домбыра қоңыр күй» атты күй кешін өткіздік.

Кешті өткізген 5 күйші: Таласбек Әсемқұлов, Қошқарбек Тасбергенов, Мұқаш Таңғытұлы, Мұрат Әбуғазы, Сәрсенғали Жүзбаевтар едік. Күйге сусаған халық көңілінен шығып жоғары баға алдық.

2008-інші жылы шілде айының 1-7-інші күндері Астана қаласының 10 жылдық мерейтойында өткен «Астана арқауы» атты Халықаралық фестивалде күй тартып сүбелі сыйлық еншіледім. Бұл Халықаралық фестивалге түрік тілдес ұлттардан Түркия, Россия, Өзбекстан, Башқұрстан, Татарстан, Қырғызстан, Моңғолия қатарлы 17 мемлекеттегі әлемге әйгілі өнер саңлақтары қатынасқан еді.

2008-інші жылы қазан айының 7-9-ыншы күндері Алматы қаласында «Мәңгілік сарын» атты республикалық күй антологиясы өтті. Осы «Мәңгілік сарынға» менің орындауымда Қытайдағы қазақтардың байырғы күйлерінен үш күй енді. 2009-ыншы жылғы «Ел» продюссерлік орталығынан шыққан «Қазақтың 1000 күйі» атты үлкен топтамаға менің орындауымдағы көне күйлер және өз күйлерім енгізілді. Осы екі үлкен күй топтамасына күйлерімді енгізіп, күйшілігімді дұрыс бағалап, қолдап жүрген «Ел» продюссерлік орталығының басшысы Ғалым Доскенов мырзаға шыннайы алғысымды айтамын.

2009-ыншы жылы 3-інші қыркүйек күні Алматы облысы, Талдықорған қаласы Лияс Жансүгіров атындағы мәдениет сарайында Алматы облысы бойынша өткен «Нұрлы көш, Нұрлы тіл» атты күй бәсекесінде Алматы облысы бойынша бірінші орынды жеңіп алып, бас бәйгені еншіледім.

Ала берген өнердің арқасында мемлекеттік лауазымды тұлғалардың қабылдауында болып, алдарында күй тартып, зор құрмет көрген кездерім де болды. Нақтырақ айтар болсақ, 2008-інші жылдың 15-інші желтоқсан күні Қ.Р. Парламент Мәжілісінің төрағасы Орал Мұқамеджановтың және Қ.Р. Парламент Мәжілісі төрағасының бірінші орынбасары Жәнібек Кәріпжановтың, Қ.Р. Парламент Мәжілісінің депутаты Уәлихан Қалижановтың қабылдауында болдым.

2008-інші жылы 13-інші желтоқсанда Кеңес Одағының батыры қазақтың тұңғыш ғарышкері Тоқтар Әубәкіровтың қабылдауында болып, суретке түсіп естелік қалдырдық.

2008-інші жылы 19-ыншы желтоқсанда Қ.Р. Парламент Сенаторы Оралбай Әбдікәрімовтың қабылдауында болдым.

2009-ыншы жылы 25-інші желтоқсанда өткен қазақтың біртуар ақын қызы Фариза Оңғарсынова апайымыздың 70 жасқа толған мерейтойына қатысып, шығыстың шыңырау күйлерін тартып Әбіш Кекілбаев, Қуаныш Сұлтанов бастаған мерейтой қонақтарының ыстық ықыласына бөлендім.

Осы кездесулерден кейін Қ.Р. Парламент Мәжілісінің депутаттары Уәлихан Қалижанов, Бекболат Тілеуханов, Алдан Смайылов, Ж.Сүлейменов қатарлы төрт депутат Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрі Мұхтар Құл-Мұхаммед мырзаға депутаттық хат жолдап, Астана қаласы Президенттің Мәдениет орталық сарайында «Алтайдың ар жағынан келген шертіп күйлер» атты күй кешімді өткізіп беруді өтінді.

Өтініш қабылданып, Мұхтар Құл-Мұхаммед мырзаның бекімімен 2009-ыншы жыл 19-ыншы мамыр күні кеште Президент Мәдениет орталығында менің күй кешім өтті. Президент Мәдениет орталығының бастығы Мырзатай Жолдасбеков аға кешімнің басы-қасында бастан аяқ жүріп, қолдау көрсетті. Күй кешіме генерал Абай Тасболатов мырза қатарлы армия басшылары да келді.

Кешімді Қазақстан Республикасының қайраткері, Қ.Р. Парламент Мәжілісі депутаты Уәлихан Қалижанов аға басқарды. Қазақстан Республикасының қайраткері, күйші Шәміл Әбілтаев, Қазақстанның Халық әртісі Бекболат Тілеуханов, Қазақстанның Халық әртісі, күйші Секен Тұрысбеков, Қазақстан Республикасының мәдениет қайраткері, күйші Жанғали Жүзбаев, президент ансамблінің әншісі

Отанбек Еңсеханұлы қатарлы өнер сандақтары өнер көрсетті. Кешіме Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев арнайы алғыс хат жолдап, кештің мәртебесін асырды.

2009-ыншы жылы 9-ыншы қараша күні Алматы облыстық мәдениет басқармасы мен Алматы облысы бойынша Көші-қон департаменті бірлесіп Талдықорған қаласында Ілияс Жансүгіров атындағы мәдениет сарайында «Шығыстың шыңырау күйлері» атты авторлық күй кешімді өткізді.

2010-ыншы жылы қаңтар айында Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Тіл комитеті мен Дүниежүзі Қазақтар қауымдастығы бірлесіп үкімет қаражатымен «Қытайдағы қазақтардың шертпе күйлері» атты CD күйтабағымды шығарды. Күй табағымның шығуына Дүниежүзі Қазақтар қауымдастығы төралқа төрағасының бірінші орынбасары Талғат Мамашев мырза зор қолдау көрсетті. Әрі 15-інші қаңтар күні Қауымдастықтың үлкен залында күйтабағымның тұсаукесерін өткізіп берді.

Қолдарыңыздағы «Жайсаң» атты осы авторлық күй кітабымның баспадан шығуына қаржы беріп қолдау көрсеткен, ұлттық өнеріміздің қамқоршысы, Алматы облысының әкімі Серік Әбікенұлы Үмбетов ағамыз.

Мен елге келген аз жылдар ішінде өнерде аздаған нәтижелерге қол жеткізуімді Елдіктің, Егемендіктің арқасы деп білемін. Сондықтан да Қазақтың ұлы тәуелсіздігін алып берген, жер бетіне тарыдай шашылған қазақтарды көк тудың астына жинап, кең шалқып өмір сүруге жағдай жасап отырған елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевқа қараша халықтың бірі ретінде шын көңілімнен шыққан алғысымды айтып, басымды иемін.

Өз ұлты үшін, өз ұлтының мәдениеті үшін аянбай тер төгіп жүрген, өз ұлтының мәдени мұрасын қарашығындай қастерлеп, алыста жүрген ағайынның азғантай өнер мұрасын үлкен қазына деп біліп, оны қасиетті сахна төріне көтерген қазақ өнерінің алтын қорына қосуға ат салысқан барлық аға-бауырға ыстық көңілімнен шыққан алғысымды айтып, борыштылық білдіремін.

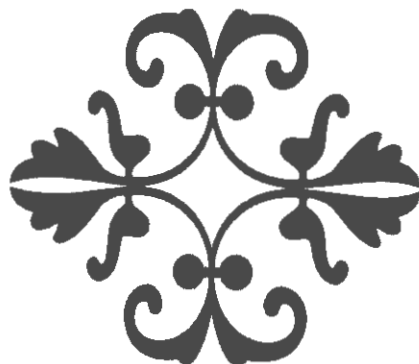
A decorative border with intricate, symmetrical scrollwork and floral motifs, framing the central text.

КУЙЛЕР

1. ЖАЙСАҢ

Менің өнердегі шығармашылық сапарым студенттік кезімнен басталды. Мен ауыл баласы едім. Бастауыш орта мектепті ауылда, орта мектепте ғана аудан орталығына бардым. Орта мектепті тәмамдап, жоғары мектепке емтихан тапсырып Қаржы институтына оқуға түстім. Бұл 1981-жылдың қыркүйек айы еді.

Менің ауылдан ең ұзап шыққаным да, үлкен қаланы көруім де осы еді. Біз тұрған қала біздің ауылдан өте шалғайдағы Үрімжі қаласы болатын. Тұңғыш рет басқа ұлт балаларымен бір жатақханада жатып, бір сыныпта оқу маған өте қызық сезілді. Арада айлар өтіп, ауылға деген сағыныш арта бастады. Әрқаптан ауыл өмірі көз алдымнан кетпейтін, араға бір жыл салып сағындырған ауылға да келдім. Барлығы да құшақ жая қарсы алды. Байырғы өзім үйреніскен ауыл өмірі маған қатты әсер етті. Сауық сайранмен жүріп каникулдің аяқталғанын да сезбей қалдым. Мектеп басталып қалаға қайта келдім. Тағы да қаланың у шұңғыт тірлігіне араласып кеттім. Мен енді қала адамдары мен ауыл адамдарын салыстыра бастадым. Парық өте үлкен екен. Мейірім-шапағат, ізгілік пен жайсаңдық бәрі де ауыл адамдарына тән қасиет секілді сезілді. Салыстырған сайын ауылды, ауылдың жайсаң жандарын, жадыраған жазын, тұнық көлін ауыл адамдарының жайсаң көңілін сағындым. Домбырамды қолыма алып, тұңғыш рет бір күй шығардым. Күйімнің атын «Жайсаң» деп қойдым. Тұңғыш күйім халыққа бірден ұнады. Содан бері біраз күйлер шығарсам да менің көңілімде «Жайсаң» күйімнің орны бөлек. Сол үшін де Қытайдан шыққан ұнтаспаның атын да, осы реткі күй кітабымның атын да «Жайсаң» деп қойдым.

1. Жайсаң

Нотаға түсірген
Мұрат Әбуғазы

Асықпай, сазды

